

חשיבות שאילת השאלות במעשה המודיעיני

דוקטור צ'רלס ונדפיר¹

המאמר "Intelligence and knowledge development: What are the questions that intelligence analysts ask?" פורסם ב-2018 בכתב העת "intelligence and national security- vol. 33, ונכתב על ידי Charles Vandeppeer. במאמר עוסק המחבר בחשיבות שאילת שאלות במעשה המודיעיני.

מחבר המאמר טוען שבשנים האחרונות, בייחוד לאור מה שמכונה מהפכת המידע, עולות קריאות להסדרה של תהליך שאילת השאלות המודיעיני. מחבר המאמר מסביר את החשיבות של שאילת שאלות באופן כללי, את הגורמים המקשים על ניתוח כזה ואת השערות המחקר המוצע והשלכותיו.

כיצד השאלה המחקרית מסייעת במניעת הטיות מחקריות?

מחבר המאמר מציף חלוקה לשני סוגים של שאלות - כאלה שקל לשאול וכאלה שקשה לשאול. שאלה שקל לשאול היא למשל "כיצד אויב מסוים מהווה איום לכוחותינו?". זו שאלה מדרג ראשון העוסקת בהבנת הצד הכחול את הצד האדום. שאלה שקשה לשאול תהיה - "מה אם הנחות היסוד שלנו, או חלק מהידע שצברנו, שגויים?" זו שאלה מדרג שני והיא עוסקת בבחינת הצד הכחול את עצמו.

מחקרים מראים שאנשים נוטים לשאול יותר שאלות כשהם נתקלים במאורע לא מוכר מאשר כשהם נתקלים במאורע מוכר². עדות טובה לכך היא תהליך הביקורת האינטנסיבי שמבוצע כאשר ישנו כישלון מחקרי, על אחת כמה וכמה כזה שגרר פגיעה בנפש, מול כמות השאלות שנשאלת בשגרה או בהצלחה מודיעינית.

מחבר המאמר טוען שהחוקרים המודיעיניים המודעים לתהליך של שאילת השאלות שלהם, עשויים להבחין במיעוט שאלות סביב נושא מסוים. זיהוי כזה יכול לשקף אחד משני מצבים - ידע מספק בנושא או נפילה להטיות מחקריות וכפועל יוצא ערעור לא מספק על הידע שברשותם. סביר שמודעות כזו לא תיווצר באופן טבעי, כך שתהליך מלאכותי של הבעה בעל פה או בכתב של השאלות המחקריות שכרגע עומדות על הפרק עשויה להועיל ביצירה שלה.

יתרה מזאת, מיעוט שאלות ובעיקר מיעוט של שאלות מסדר שני, עלול להעיד על אקלים שאינו מאפשר ריבוי דעות. החוקר חייב לתת דעתו על סוג השאלות שנשאלות בדיונים. מיעוט שאלות יכול להעיד על אקלים ארגוני שלא מאפשר שאילת שאלות כאלה, או לכל הפחות כזה שלא מעודד דיו שאלות מהסוג הזה.

¹ דוקטור צ'רלס ונדפיר הוא מרצה בכיר למודיעין ולביטחון באוניברסיטת Charles sturt באוסטרליה, כמו גם עמית במרכז למודיעין ולביטחון לאומי באוניברסיטת אוקלהומה. שירותו הצבאי כלל תפקיד של קצין מחקר בחיל האוויר האוסטרלי.

² Graesser and Olde, "How Does One Know," 524-536

כיצד השאלה המחקרית משפרת את התהליך המחקרי?

תהליך שאילת השאלות הינו הבסיס לכל העשייה המחקרית והוא המכנה המשותף הרחב ביותר לתהליך של כל חוקר וחוקרת בקהילה המודיעינית. אי לכך, ניתוח התהליך והפקת תובנות ממנו עשויים לסייע לזיהוי ההזדמנויות והסיכונים שהוא מזמן.

השאלה המחקרית איננה רק הכלי המרכזי המכווין את העשייה המודיעינית, אלא היא מהווה צוהר להבנת החוקר את מושא המחקר שלו כמו גם את עולם הבעיה וההקשר הרחב של העשייה המודיעינית.

ביטוי בכתב או בעל פה של השאלות המחקריות מחייב את החוקר או החוקרת להביע ולדייק את פערי המידע שברשותם.

אם ניקח לדוגמה את השאלה "מהם איומי הנ"ט על כוחותינו מול אויב מסוים?" נראה שניתן לפרוט אותה למגוון רחב של שאלות: אם החוקרים יבחרו לנסח שאלות מחקר כמו "כמה טילי נ"ט יש לאויב?", הם מציינים פער מידע מסוג סוד ובעולם התוכן של בנין כוח. אם הם יבחרו לשאול שאלה כמו "מהי כשירות האויב להפעלת נ"ט בתוואי השטח המסוים?" הם מעלים פער מידע מסוג חידה, שהמענה עליו הוא בעולם התוכן של תו"ל. שאלה שלישית שהם יכולים לעלות הינה "כיצד יראו איומי הנ"ט על כוחותינו בעשר השנים הקרובות?", בה הם מבקשים לפתור תעלומה, שסביר שהמענה עליה יהיה בעולם התוכן הטכנולוגי והמדעי.

הדוגמה שניתנה מייצרת דיכוטומיה שאין לה אחיזה במציאות, כאשר כל פער מידע מכיל בתוכו עולמות תוכן מגוונים ובדרך לפתרונם יש מענה על מגוון רחב של שאלות. עם זאת, שיתוף שאלת המחקר, גם באופן מלאכותי, עם עמיתים, עם מפקדים או עם צרכנים, מאלצת את החוקרים להיות מדויקים ולתת תשומת לב לסוג המחקר שהם עתידים לבצע.

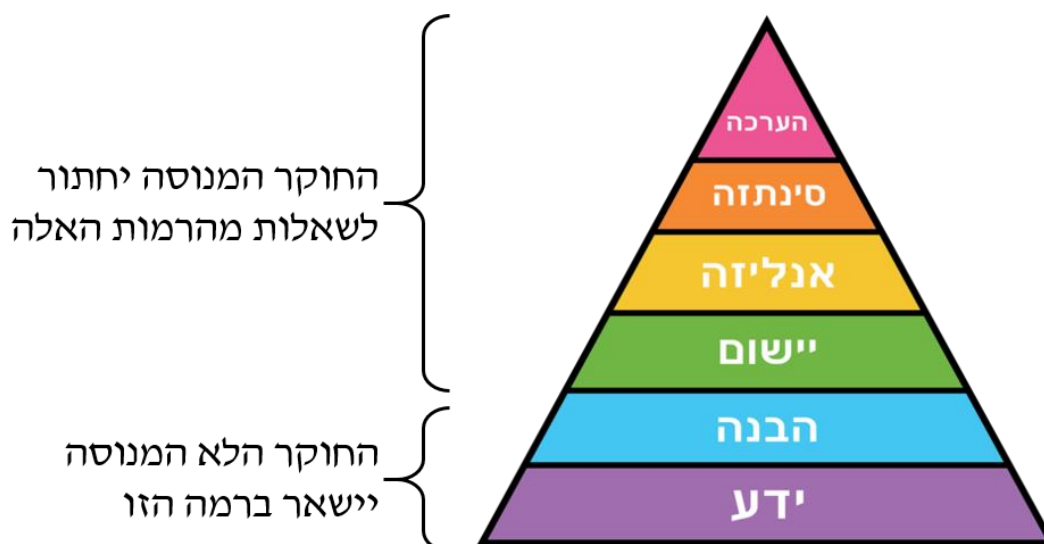
מחבר המאמר גורס שחלק מרכזי בתהליך שאלת השאלות הינו תהליך של הבעה בכתב או בעל פה (verbalizing) של השאלות המחקריות. זאת, היות שעצם הכפייה לשתף את השאלה המחקרית מחייב את החוקרים לדייק ולמקד אותה. בפועל, הבעה של שאלות המחקר במסגרת דיון עם צרכנים או עם מפקדים יכולה לספק הזדמנות לאחרונים לדייק את ההישג הנדרש המבצעי המצופה מהחוקרים (למשל, החלפת תכלית הגנתית בתכלית מניעתית). במקביל, הבעה של שאלת המחקר במסגרת דיון עם עמיתים מחקריים ואיסופיים יכולה לספק הזדמנות לביקורת עמיתים (peer review) ולהכווין את התהליך המחקרי לכיוון מועיל יותר (לדוגמה- ההבנה שהמענה על השאלה המחקרית חונה במגוון רחב של עולמות תוכן).

איך השאלה המחקרית משפרת את הבנת החוקרים את האויב?

מחבר המאמר גורס שאומנם לא בוצע מחקר מקיף מספיק על שאילת שאלות בעולם המחקרי, אבל שבעולם תוכן מקביל- מערכת החינוך, מחקרים על אפיון שאילת השאלות של תלמידים מבוצעים באופן תדיר. ההבדלים בין שני העולמות הם ניכרים ומוסברים במאמר, ובכל זאת יש מספר נקודות דמיון ששווה לתת עליהן את הדעת.

ניסוח השאלה לא רק מעיד על מידת ההבנה של החומר, אלא יכול לשפר את מיומנות החוקר ששואל אותה. המחבר מציף הסדרה המכונה "הטקסונומיה של בלום" שמהותה חלוקה של שאילת

שאלות לשש רמות. את ההסדרה הזו הציע פסיכולוג חינוכי מאוניברסיטת שיקגו בשם בנג'מין בלום. לטענת בלום, **סוג השאלות מעיד על רמה עולה של הבנה של החומר**. סוגי השאלות כפי שהוצגו במחקר בסדר עולה הינן- שאלת ידע, שאלת הבנה, שאלה על יישום, שאלת ניתוח (אנליזה), שאלת סינתזה ושאלת הערכה³.

אם נקביל זאת לעולם המודיעיני, מחבר המאמר טוען שסוג השאלות שישאל חוקר צעיר יהיה בסבירות גבוהה מסיווג נמוך יותר. כך למשל שאלת ידע- "מתי התרחשה המהפכה באיראן?" או שאלת הבנה- "האם מלחמת האזרחים בלבנון הייתה על רקע עדתי?". מנגד, חוקר ותיק ישאל שאלות שמסווגות גבוה יותר כמו שאלת סינתזה- "כיצד השפיעה הלחימה של לוחמי חזבאללה בסוריה על התוו"ל שלהם בזירה הלבנונית?".

ההבחנה כן גורסת שאנחנו צריכים לשאוף במקביל להוסיף לשאלות מסיווג נמוך גם שאלות מסוג מתקדם יותר. כך למשל- לא לשאול רק "על מה מתאמנים חיילי צבא מצרים בתרגיל הקרוב?" אלא גם "באיזה אופן נלחמו בפועל חיילי צבא מצרים במדינה האסלאמית בסיני ומה מידת ההתאמה של זה לאימוניהם?".

מחבר המאמר קושר את "הטקסונומיה של בלום" עם אפיון שביצעו שני חוקרים בשם גרסר ופיטרסון בנוגע למילות השאלה והיכולת שלהן לנבא את "רמת השאלה"⁴. **לדידו של מחבר המאמר ניתן למצוא מתאם בין מילת השאלה לבין סיווגה על פי המדרג שהוצג לעיל**. כך למשל אם דנים בשאלה של לחימה בלילה של חמאס, אפשר לשאול "אילו אמצעי לחימה יש ברשות חמאס?" ואפשר לשאול "למה שלא תשיג אמצעי מתקדם יותר?". מילת השאלה "אילו" הכווינה אותנו לפער מידע מסוג של שאלת ידע, בעוד מילת השאלה "למה שלא" הובילה אותנו לשאלת הערכה או לשאלת ניתוח.

Bloom, B. S.; Engelhart, M. D.; Furst, E. J.; Hill, W. H.; Krathwohl, D. R. "Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals". Graesser and Person, "Question Asking During Tutoring," 130. 4

יתרה מזאת, מחקרים אחרים הראו שבחירת מילת השאלה הוא תהליך בר למידה, וכשהוא מבוצע באופן מודע הוא יכול לשפר את ההבנה של החוקר ולא רק לשקף את הבנתו⁵. מחקר שביצעו גרסר ופיטרסון הראה כי בתחילה רק כ-8% מהשאלות שנשאלו באופן טבעי על ידי תלמידים ביסודי היו מדרג גבוה על פי "הטקסונומיה של בלום". לאחר התערבות ובה העברת חשיבות ניסוח השאלה, בדגש על מילת השאלה הנבחרת, כמות השאלות מהרמות הגבוהות עלתה בצורה ניכרת. הדבר מהווה הזדמנות גדולה לחוקרי המודיעין שיבחרו לתת את הדעת על ניסוח השאלה שלהם, ובתוך כך למילות השאלה בהן הם משתמשים.

סיכום והשלכות

גם בהיעדר מחקר אמפירי מקיף, עיסוק מובנה ושיטתי במהות השאלה המחקרית מאפשר לצמצם את מרחב השגיאות המוכרות ביותר בעולם המחקרי כמו גם לזהות הזדמנויות לקידום החוקרים והמחקר.

עיסוק כזה יכול לבוא לידי ביטוי ברמות מגוונות, החל מהרמה הפרסונלית וכלה ברמה היחידית. לשם המחשה, ניתן לחלק פרקטיקות שונות לניטור ולטיוב השאלות המחקריות על פי הדרג העוסק בשאלה-

1. הרמה הפרסונלית- החוקר או החוקרת יבטאו בכתב או בעל פה את השאלות המחקריות שלהם. זאת, במטרה להפנות תשומת לב לכמות השאלות הנשאלות וסוגן כדי להימנע מהטיות מחקריות.
2. עמיתים- חוקרים עמיתים יבקרו את שאלות המחקר של עמיתיהם (peer review) זאת במטרה לטייב או להוסיף שאלות מרמה גבוהה יותר לשאלות מרמה נמוכה יותר (על פי הטקסונומיה של בלום).
3. הדרג הפיקודי הזוטר- יבחן את השאלות של החוקרים על מנת לוודא הטמעה של ההישג הנדרש כפי שהוגדר על ידי הצרכנים ועל ידי מקבלי החלטות.
4. הדרג הפיקודי הבכיר- יינטר את כמות השאלות מדרג שני (שאלות שקשה לשאול) שנשאלות בדיונים. במידת הצורך, יעודד את חוקריו לשאול שאלות מהסוג הזה, מתוך הבנה שהשאלות האלה קשות להצפה אינהרנטית, ושאלים מאפשר כזה יועיל לעשייה המודיעינית וירחיב את השיח.